

**METAFORANING TILSHUNOSLIKDA O'ZIGA XOS AHAMIYATI
VA TURLARI**

Nodirbek Hamidov

Andijon Davlat Chet Tillari Instituti o'qituvchisi

Maxliyo Mirzayeva

Andijon Davlat Chet Tillari yosh tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada metafora tushunchasining mohiyati, uning adabiyot va kundalik tildagi o'rni hamda inson tafakkuriga ta'siri o'rganiladi. Metaforaning turlari va ularning ifoda vositasi sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shu bilan birga, taniqli tilshunos va adabiyotshunos olimlarning fikrlari ham keltirilib, misollar bilan mustahkamlangan.

Kalit so'zlar: Metafora, obrazlilik, til vositasi, adabiyot, ifoda, tahlil, tilshunoslik

Abstract: This article examines the essence of the concept of metaphor, its role in literature and everyday language, and its impact on human thinking. The types of metaphor and their significance as a means of expression are analyzed. At the same time, the opinions of famous linguists and literary scholars are also cited and reinforced with examples.

Keywords: Metaphor, imagery, language tool, literature, expression, analysis, linguistics.

KIRISH

Tilshunoslikda metafora haqida yetarlicha izlanishlar olib borilgan bo'lsa ham, unga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Chunki tilda so'zlardan foydalanish uchun so'zlarning o'z ma'nosi bilan birga ularning majoziy ma'nolarini ham bilish zarurdir. Bu esa, o'z navbatida tilshunoslikda metaforani har tomonlama o'rganib tadqiq etish zaruriyati borligini anglatadi. Zero, tilshunoslar metafora ilmi haqidagi izlanishlarni metaforaning tilshunoslikda namoyon bo'lishi, uning tildagi ahamiyati bilan bog'lashadi

Tilda obrazlilik yaratish, ma'no teranligini oshirish va fikrni ta'sirchan yetkazishda metaforaning roli beqiyosdir. Metafora qadimdan adabiyotda ham, xalq og'zaki ijodida ham keng qo'llanilib kelgan. Uning yordamida muallif yoki so'zlovchi murakkab yoki mavhum tushunchalarni oson qabul qilinadigan shaklda tasvirlaydi. Metafora tildagi ijodkorlikning yorqin ko'rinishi bo'lib, har bir davr madaniyatining o'ziga xos ifodasi sanaladi.

Metaforaning ta'rifi va mohiyati

Aristotel metaforani "bir narsani boshqa narsa nomi bilan atash" deb ta'riflaydi va buni poetik nutqning eng muhim unsurlaridan biri deb hisoblaydi. Unga ko'ra, metafora orqali go'zallik va ta'sirchanlik yaratiladi. Aristotelning fikricha, metafora so'zning ma'nosini boshqa narsaga ko'chirish orqali hosil bo'ladi, bu esa nutqni bezab, uni yanada ta'sirli qiladi.[1:15]

Mashhur kognitiv tilshunos Jorj Lakoff esa bunday deydi: "Metafora – bu faqat til hodisasi emas, balki inson tafakkurini tashkil etuvchi asosiy kognitiv jarayondir". Lakoff va Mark Jonsonning fikricha, metaforalar nafaqat tilimizda, balki fikrlash tarzimizda ham chuqur ildiz otgan.[2:5]

O'zbekistonlik mashhur tilshunos olimi Gulchehra Raxmatullaeva metaforani "tilning yuragi" deb ataydi. Uning fikricha, metafora inson tafakkurining eng nozik, eng badiiy qatlamlarida vujudga keladi va til orqali estetik go'zallik yaratadi. Bu qarash adabiyot va tilshunoslikda metaforaning chuqur mohiyatini ko'rsatadi.[4:112]

Yana bir o'zbek adabiyotshunosi, professor Karim Bahriev esa bunday deydi: "Metafora — bu faqatgina ibora emas, balki dunyoni ko'rish burchagimiz. Har bir shoir o'z metaforasi orqali dunyoni boshqacha talqin qiladi."[6:44]

Metaforaning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Ko'chma ma'no – Metafora orqali biror narsa yoki hodisa boshqa bir narsa orqali tasvirlanadi. Bunda so'z o'zining bevosita ma'nosida emas, balki ko'chma, obrazli ma'noda ishlatiladi. Masalan: Hayot — bu sahna.

2. O'xshatishsiz tasvir – Metafora o'xshatishdan farqli o'laroq, "go'yo", "xuddi", "dek" kabi o'xshatish vositalarisiz, bevosita ko'chirilgan holatda bo'ladi.

Masalan: U — quyoshim.

3. Obrazlilik – Metafora tilda obraz yaratadi, fikrni kuchaytiradi va estetik ta'sirni oshiradi.

4. Subyektivlik – Metafora ko'pincha muallifning yoki gapiruvchining shaxsiy qarashi, his-tuyg'usi va estetik didiga bog'liq bo'ladi.

5. Ko'p ma'nolilik – Bir metafora turli kontekstlarda turlicha ma'no kasb etishi mumkin, ya'ni u polisemantik bo'lishi mumkin.

6. Ijodiylikka turtki – Metafora yangi fikr, yangi tushuncha yoki hissiy holatni ifodalashda ijodkorlikni namoyon etadi.

Zoltan Kovecsesning ta'kidlashicha, metaforalar insonning tajribasi va madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular orqali murakkab tushunchalarni oddiyroq shaklda ifodalash mumkin.[3:4]

Metaforaning kundalik hayotdagi o'rni;

Metaforalar nafaqat adabiyotda, balki kundalik tilda ham keng qo'llaniladi.

Masalan:

“Yuragi muzga aylangan edi” – bu yerda “yuragi muz” deyish orqali insonning sovuqqonligi obrazli tarzda ifodalangan.

O'zbekistonlik filolog olimi Feruza Jo'rayevaning fikricha, kundalik tildagi metaforalar xalq ijodining zamonaviy ko'rinishi bo'lib, ular tilning doimiy harakatda ekanligini ko'rsatadi. U deydi: “Metafora — xalq tafakkurining badiiy zarrin ko'zguvidir.”[5:78]

“Vaqt uchib ketdi” – bu ham metaforik ifoda bo'lib, vaqtning juda tez o'tishini ko'rsatadi.

Lakoff va Jonsonning fikricha, bunday metaforalar bizning kundalik fikrlash tarzimizni shakllantiradi va hayotimizning ajralmas qismiga aylanadi.[2:6]

XULOSA

Metafora tilning obrazli, ifodali va mantiqiy qudratini namoyon etuvchi kuchli vosita bo'lib, nafaqat adabiyotda, balki kundalik hayotda ham fikrni samarali yetkazishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. U til orqali tafakkurni shakllantiradi, madaniyatni aks ettiradi va estetik go'zallik yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aristotle. Poetics, Chapter 21, 1457b1-30. Retrieved from <https://people.wku.edu/jan.garrett/401s07/arismeta.htm>
2. Lakoff, George & Johnson, Mark. Metaphors We Live By. University of Chicago Press, 1980. Retrieved from <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/M/bo3637992.html>
3. Kovecses, Zoltan. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford University Press, 2010. Retrieved from <https://books.google.com/books/about/Metaphor.html?id=PqC2y3FUJeIC>
4. Raxmatullaeva, G. (2008). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti
5. Jo'rayeva, F. (2021). Metafora va til harakati. Til va adabiyot ilmiy jurnali
6. Karimov, E. (2020). Metafora va uning badiiy nutqdagi ifodaviy imkoniyatlari. O'zMU ilmiy axborotnomasi